

Tartu Ülikool
Loodus- ja täppisteaduste valdkond
Ökoloogia ja maateaduste instituut
Geograafia osakond

Bakalaureusetöö geograafias (12 EAP)
Eesti militaaralad ja remilitariseerimine
Mattias Maidla

Juhendaja:
PhD Taavi Pae

Tartu 2026

Annotatsioon

Eesti militaarialad ja remilitariseerimine

Seoses Venemaa täieulatusliku sissetungiga Ukrainasse on riigikaitse ja militariseerimine Eestis muutunud järjest aktuaalsemaks. Käesoleva töö eesmärk oli uurida Eesti militaarialade ruumilist paiknevust ning aladega seotud protsesse nagu demilitariseerimine ja remilitariseerimine. Uurimistöö käigus loodi kaart, millel kajastusid kolme eri ajastu militaarialad, mida võrreldi tulemuste saamiseks. Tulemustest tuli välja, et Eesti militaarialade ruumiline paiknemine on ajas muutuv, kuid samas osaliselt järjepidev. Erinevad võimuvahetused on toonud kaasa nii militariseerimist kui ka demilitariseerimist. Mitmed alad on säilitanud oma militaarse rolli läbi erinevate ajastute. Viimastel aastatel on toimunud uus remilitariseerimine, mis väljendub harjutusväljade ja kaitsetööstuse laiendamises.

Märksõnad: militariseerimine, remilitariseerimine, sõdadevahelise Eesti militaarsus, Nõukogude militaarsus, taasiseseisvunud Eesti militaarsus, kaardianalüüs

CERCS kood: H280 - Kohalik ja piirkondlik ajalugu, ajalooline geograafia alates keskajast

Abstract

Estonian military areas and remilitarization

In light of Russia's full-scale invasion of Ukraine, national defence and militarization have become increasingly relevant issues in Estonia. The aim of this study was to examine the spatial distribution of military areas in Estonia and processes related to these areas, such as demilitarization and remilitarization. During the research, a map was created showing military areas from three different periods, which were compared to examine results. The results showed that the spatial distribution of Estonia's military areas changes over time, yet remains partially consistent. Various changes in power have led to both militarization and demilitarization. Several areas have retained their military role throughout different eras. In recent years, remilitarization has increased, reflected in the expansion of training grounds and the defence industry.

Keywords: militarization, remilitarization, Estonian militarism during the interwar period, Soviet militarism, Estonian militarism after re-independence, map analysis

CERCS code: H280 - Local and regional history, historical geography since the Middle Ages

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Teoreetiline taust.....	5
1.1. Militaarsus ja remilitariseerimine.....	5
1.2. Võimu muutus militaarsuse mõjutajana.....	6
1.3. Eesti militaarialad teise maailmasõjani.....	6
1.3.1. Militaarsus Eestis enne Vabadussõda.....	6
1.3.2. Militaarsus Eesti Vabariigis sõdadevahelisel perioodil.....	7
1.4. Nõukogude militaarialad.....	8
1.4.1. Nõukogude militaarterritooriumite ulatus.....	8
1.4.2. Nõukogude militaarialade kasutus: Pruunalad, rohealad, arendamine ja kultuuripärand.....	8
1.5. Taasiseseivunud Eesti.....	9
1.5.1. Kaitseväge struktuur.....	9
1.5.2. Militaarobjektid.....	10
1.6. Piirikaitse.....	10
1.7. Alade paiknevus läbi aegade.....	12
2. Materjal ja metoodika.....	14
2.1. Töös kasutatavad materjalid.....	14
2.2. Kaardianalüüs.....	14
3. Tulemused ja arutelu.....	16
3.1. Militaarialade ruumiline muutus ja järjepidevus.....	16
3.2. Demilitariseerimine.....	19
3.3. Remilitariseerimine.....	20
3.4. Männiku juhtumianalüüs.....	20
3.5. Tapa juhtumianalüüs.....	22
3.6. Nursipalu juhtumianalüüs.....	24
3.7. Hinnang metoodikale.....	25
4. Kokkuvõte.....	26
Summary.....	28
Tänuavaldused.....	30
Kasutatud kirjandus.....	31

Sissejuhatus

Eestimaad on läbi sajandite kujundanud teiste riikide võimud ja režiimid. Kõigist neist on maastikus säilinud ka jälgi. Eestis ringi liikudes võime leida muistsete linnuste valle, ordu- ja piiksoplinnuseid, Rootsiaegseid bastione, tsaariaegse merekindluse, sõdadevahelise Eesti harjutusvälju või sõdadest allesjäänud kaevikuid ja pommikraatreid (Sepp, Pae, 2022). Kõige paremini on näha nõukogude võimuajastu märke tööstusest suurte militaaraladeni välja, sest külma sõja ajal oli Eesti nõukogude piirialal. Militaaralad on oluline osa riigikaitsest ja mitmete alade järjepidevus on väga pikk. Seoses Venemaa täieulatusliku sissetungiga Ukrainasse on Eesti hakanud järjest rohkem rõhku panema riigikaitsele. Töö eesmärgiks on selgitada, kuidas on militaarsus ruumiliselt muutunud, seda nii nõukogude okupatsiooni kui ka taasiseseisvunud Eesti ajal. Lisaks paiknemise muutuste uurimisele, üritatakse leida militaaralasid, mis on järjepidevalt olnud militaarsed, isegi peale võimuvahetusi. Kaardianalüüsi abil leitakse ka alad, mis on remilitariseerinud või demilitariseerinud. Lisaks tuuakse täpsemalt välja Tapa, Männiku ja Nursipalu militaaralade juhtumid.

1. Teoreetiline taust

1.1. Militaarsus ja remilitariseerimine

Militaarsus on väga lai teema ja seetõttu ringleb selle ümber ka palju termineid. Polügoonid, harjutusväljad, baasid, linnakud ja nii edasi on ainult väike loend terminitest. Militaarsuse termini keerukusest on väga hästi aru saada baasi definitsioonist. Sõnaveebi arhitektuuri oskussõnastiku järgi on baas: “sõjaväeliigi või -osa kasutada olev maa-ala koos ehitiste ja varustusega. Baas laiemas mõttes võib sisaldada ehitisi ja otstarbeid alates kaitseehitistest ja relvastuse käitlusehitistest kuni baasi elanike (ka mittesõjaväelaste) elukondlike ehitisteni.” (Eesti Keele Instituut, 2022). Definitsioon toob selgelt välja, et militaarsus ei hõlma ainult ala, kus lastakse relvi või õhtakse granaate vaid see võib olla ka täiesti tavaline elumaja. Militaarsuse alla võib lugeda ka piiritsoonid vastavalt riigis olevale võimule. Lisaks võib selle alla kuuluda tööstused, mis on seotud kaitsejõudude või liitlaste tegevusega. Laiemalt võttes võib militaarsuse alla lugeda isegi militaarmuuseumid.

Riikide militaarsus muutub iga aastaga. Olulisi muutusi militaarsuses toovad tihti kaasa riigi võimumuutused. Eelmiselt võimult üle võetud infrastruktuur ei pruugi tihti kattuda uue režiimi ideedega ja nõnda ollakse küsimuse juures, mida kasutada edasi ja mida mitte. Probleemiks võib osutada ka väiksem militaarpersonal, kes lihtsalt ei suuda varasemat infrastruktuuri üle võtta. Militaarsuse muutuste juures on olulised terminid militariseerimine, demilitariseerimine ja remilitariseerimine. Militariseerimine on: “rahu ajal ühiskonnaelu ja majanduse korraldamine sõjaks ettevalmistamiseks” (Eesti Keele Instituut, 2021). Demilitariseerimine on: ”kaitseväge, relvajõudude, sõjaliste kindluste ja rajatiste täielik või osaline likvideerimine, samuti teatud ala või tsooni kasutamise keelustamine sõjalistel eesmärkidel” (Eesti Keele Instituut, 2005). Kuigi remilitariseerimine on Eestis vähemtuntud termin, on see hetkel väga aktuaalne. Remilitariseerimine tähendab militaarsuse tagasitoomist varem militariseeritud alale (Cambridge Dictionary, i.a.). Remilitariseerimise termini ulatus pole täpselt määratletud. Terminiga võib määratleda ühte kindlat ala aga seda saab käsitleda ka laiemalt, näiteks riigi kontekstis, kus remilitariseerimist saab vaadata, kui militaaralade tulekut uutesse kohtadesse.

Kõike seda, kuidas militaarsus maastikus ja ühiskonnas muutub, uurib militaargeograafia (Woodward, 2016). Militaargeograafiaga saab uurida maastikus olevate militaaralade ja objektide muutust. Lisaks saab seda rakendada militaartaktikate väljaarendamisel, nagu

näiteks planeerimisel, kuhu oleks tark ehitada kaitsekraave. Sotsiaalse poole pealt saab militaargeograafiaga uurida riigi poliitilist militarismi ja ühiskonna arvamusi riigi tegevustest militaarteemadel nagu näiteks kaitsetööstuse või harjutusväljade laiendamisest.

1.2. Võimu muutus militaarsuse mõjutajana

Militariseerimine, demilitariseerimine ja remilitariseerimine ei ole ainult lokaalsed teemad vaid need protsessid toimuvad üle kogu maailma. Ajalooliselt saab kõige paremini demilitariseerimisest ja remilitariseerimisest rääkida Saksamaa kontekstis. Peale esimest maailmasõda toimus vastavalt Versailles'i rahule Reinimaa demilitariseerimine, et Saksamaa ei saaks naaseda oma varasemale militaarvõimekusele (The National Archives, i.a.). 1936. aastal ala siiski remilitariseeriti. Peale teist maailmasõda oli riik jaotatud kaheks, kapitalistlikuks Lääne-Saksamaaks ja sotsialistlikuks Ida-Saksamaaks (Lőrincz, 2022). Potsdami konverentsi järgi pidi Saksamaa peale sõda täielikult demilitariseerima. Külma sõja tõttu hakkas pihta siiki remilitariseerimine ja seda näitab hästi Lääne-Saksamaa liitumine NATOga ja Ida-Saksamaa Varssavi pakti asutajaliikmete hulgas olemine. 1990. aastal toimunud Saksamaa ühinemine tõi kahe eri süsteemi ühinedes esile mitmed raskusi. Üheks neist oli kahe varasema režiimi erinev militaarsus (Beeck, 2008). Ühinedes ei olnud enam vaja kõiki militaaralasid, ning nii palju personali ja tekkis küsimus eri varustuse kasutamises. Militaarpersonali vähendati, paljusid õpetati ümber, hävitati tonnide viisi moonu ja relvasüsteeme. Külma sõja lõpust toimus üldine demilitariseerimine kuni Venemaa täieulatusliku sissetungini Ukrainasse, mil hakati jälle suurendama riigi kaitsevõimekust (Elhefnawy, 2025).

1.3. Eesti militaaralad teise maailmasõjani

1.3.1. Militaarsus Eestis enne Vabadussõda

Läbi ajaloo on militaarsus inimesi ümbritsenud. Esimesteks militaarobjektideks Eestis võib pidada asulate kaitserajatisi, millele järgnesid muinaslinnused (Peedel, 2009). Vajadus end kaitsta naaberhõimude ja rahvaste rüüsteretkede poolt oli täiesti tavaline ning see vajadus ei kadunud ka Läänemere ristsõdade ajastul. Ristsõdadest tulenevalt nägi piirkond uusi juhte, kes rajasid nii ordu- kui piiskoplinnuseid. Lisaks linnustele loodi näiteks Tallinna ja Tartu linnamüürid koos kaitsetornidega (Russow, 2019; Altoa, Raisma, 2021). Linnamüüre oli ka teistes linnades. Iga uue sõja ja võimuvahetusega nägi piirkonna olemasolev infrastruktuur ümberehitusi ja ka täiesti uusi objekte. Linnuseid ehitati väga tihti ümber, näiteks Rootsi ajal

ehitati Kuressaare linnusele juurde erinevaid kaitserajatisi (raveliine ja bastione) (Püüa jt, 2016).

Rootsi aja ja iseseisvumise vahele jäi üle 200 aasta Venemaa keisririigi valitsemist. Juba 1714. aastal oli Peeter I andnud käsu luua Tallinnasse sõjasadama ning 1718. aastal otsustas tsaar luua ka Paldiski sõjasadama (Leit-Teetlaus, 2023; Nerman, 2006; Treufeldt, 2019). Koos sõjasadamaga loodi praeguse patarei vangla asukohale puitmuldfort, mis 1820 aasta kaitsekava järgi muudeti kivist fordiks. Hoone oli algselt kaitserajatis, kuid hiljem muudeti kasarmuks ja seejärel omakorda vanglaks.

Järgmiseks suureks militaarettevõtmiseks Eestis võib pidada Peeter Suure sõjasadamat ja merekindlust. 1907. aastal hakati koostama uut riigikaitsekava, selle tulemusel alustati Tallinnas 1911. aastal uue sõjasadama ehitust (Gustavson, 1993; Treufeldt, 2014). Sõjasadama tõttu loodi Tallinnasse lisaks sadamale ka mitmeid kasarmuid ja teisi abihooneid. Sadamaga ehitati koos ka vesilennukite lennujaam, millest tänaseni on säilinud lennukiangaarid (Muinsuskaitseamet, 1997). Lisaks ehitati ka miinisadamat. Esimese maailmasõja tõttu ei jõutud ehitustega valmis, ning mõned tööd viidi lõpuni iseseisvas Eestis. Planeeritud sadam täiesti valmis ei saanudki. 1912. aastal alustati ka Peeter Suure merekindluse ehk Tallinna – Porkkala kaitseliini ehitust. Mereliin koosnes mitmetest patareidest ja laskemoonaladudest. Lisaks mererindele loodi ka maarinne, mille koosseisu kuulusid betoonvarjendid, patareid, kasarmulinnakud, moonalaod ja positsioone ühendavad tunnelid. Algne maarinne liigutati rannikust kaugemale olles kohati liiga ligidal olulistele objektidele nagu näiteks Männiku moonaladudele.

1.3.2. Militaarsus Eesti Vabariigis sõdadevahelisel perioodil

Pärast esimest maailmasõda puhkes Eesti Vabadussõda. Sellega kaasnes vastse riigi suur militariseerimine. Peale sõda toimus aga järkjärguline demilitariseerimine, sest kõiki mobiliseerituid ei olnud enam kaitsejõududesse vaja. Vastne riik pidi hakkama põhimõtteliselt nullist oma militaarsust välja kujundama ja sellepärast toimus 1920–1940. aastatel mitmeid struktuurimuutuseid (Salo, 2005). Struktuurimuutustega käis koos pidev üksuste ümberpaigutamine eri staapide ja väeosade vahel.

Järgnevalt tuginetakse Eesti Sõjaajaloo Teejuhi lehel olevatele kaartidele, kus on koos asukohtadega informatsioon objektide kohta (Tähiste, Mõniste, 2025). Kagu-Eestisse loodi Lõuna- ning Põhjalaager ja Võrru ehitati Taara kasarmud. Kirde-Eestisse ehitati Kurtna

laager koos õppeväljakuga. Soomusrongide olulisus ei kadunud peale vabadussõda ja nende üksused paiknesid Paldiskis, Tapal ja Valgas. Põhja-Eestis oli Männiku õppeväljak ning Jägala polügoon, linnak ning inseneri- ja suurtükiväe laager. Üle Eesti oli mitmeid lennuväljakuid nagu Vana-Nursi, Laatre, Pärnu, Jägala, Lasnamäe ja Raadi. Linnades nagu Tartu, Rakvere, Pärnu, Haapsalu ja Viljandi oli erinevaid staape ja linnakuid.

Sõdadevahelise Eesti militaarsus tõusis hüppeliselt 1939. aastal, mil sõlmiti Nõukogude Liiduga vastastiku abistamise pakt (Kubi, 2010). Rahvasuus tuntud baaside lepingu alusel oli Nõukogude Liidul õigus luua Eestimaale sõjaväebaase.

1.4. Nõukogude militaarialad

1.4.1. Nõukogude militaarterritooriumite ulatus

Eri allikad on hinnanud nõukogude vägede kasutuses olnud territooriumite suurusi Eestis nende lahkumisperioodil erinevalt. Üldiselt jäävad militaarialade suuruste hinnangud 85 000 (Varu, 1995, *cit.* Jauhiainen 1997) ja 87 000 (Järv jt, 2013) hektari piiridesse, mis on ligikaudu 1,9% Eesti territooriumist (Raukas, 1999). Laiemalt võttes on Kuuse ja Kärgineni (2013) uurimus arvestanud sõjaväe mõju all olnud militaarialade suuruseks Eestis 14–25%, mille alla kuuluvad ka rannajoone piiritsoonid.

1.4.2. Nõukogude militaarialade kasutus: Pruunalad, rohealad, arendamine ja kultuuripärand

Nõukogude vägedest on jäänud Eesti maastikku lennuvälju, kasarmuid, raketibaase ja veel mitmed militaarobjekte. Militaarialad, kus on tegeletud tehnikaga või on ladustatud ohtlikke aineid, on reostunud kütuste, õlide ja kemikaalidega (Järv jt, 2013; Jauhiainen, 1997). Alade koristamine ei ole lihtne ja nõuab palju ressursse, mida tihti ei ole. Probleemiks on ka mahajäetud alad, mistõttu ei kasutata ära alade potentsiaalseid võimalusi. Potentsiaalsed võimalused oleksid näiteks alade remilitariseerimine või tsiviilkasutusse andmine, mille kaudu saaks arendada väikeste kogukondade turismi ja selle kaudu tõsta ka elatustaset. Tartu Raadi lennuväli on hea näide militaarialade taaskasutusest. Ala anti tsiviilkasutusse ning praegu on seal toimunud elamurajooni suur areng (Raavik, 2024), algselt oli sealne areng siiski aeglane. Arengule aitas kaasa ka Eesti Rahva Muuseumi loomine Raadi lennuväljale, mis tegi piirkonna atraktiivsemaks (Maidla, 2019). Militaarialadel on potentsiaali olla haridusliku otstarbega – osadest kohtadest on tehtud ka muuseumid, näiteks Tallinnas

Lennusadam. Probleemiks on ka alade kaugus asustusest, mistõttu ei nähta tihti alade potentsiaali. Militaaraladel on ka vähem tähele pandud positiivne pool, milleks on rohealad. Järv jt, (2013) leidsid, et suur osa peale taasiseseisvumist loodud looduskaitsealadest asuvad varasematel militaaraladel. Militaaralade mastaapsuse tõttu jäid suured loodusalad pea puutumatuks, mistõttu need olid ja on olulised looduse ning selle kaitse aspektist. Suurimad sellised alad on näiteks Põhja-Kõrvemaa ja Alam-Pedja looduskaitsealad. Looduskaitsealad on sarnaselt muuseumidele potentsiaalne turismiallikas, tuues vähemtuntud piirkondadesse turiste, kui selleks on loodud vastav infrastruktuur.

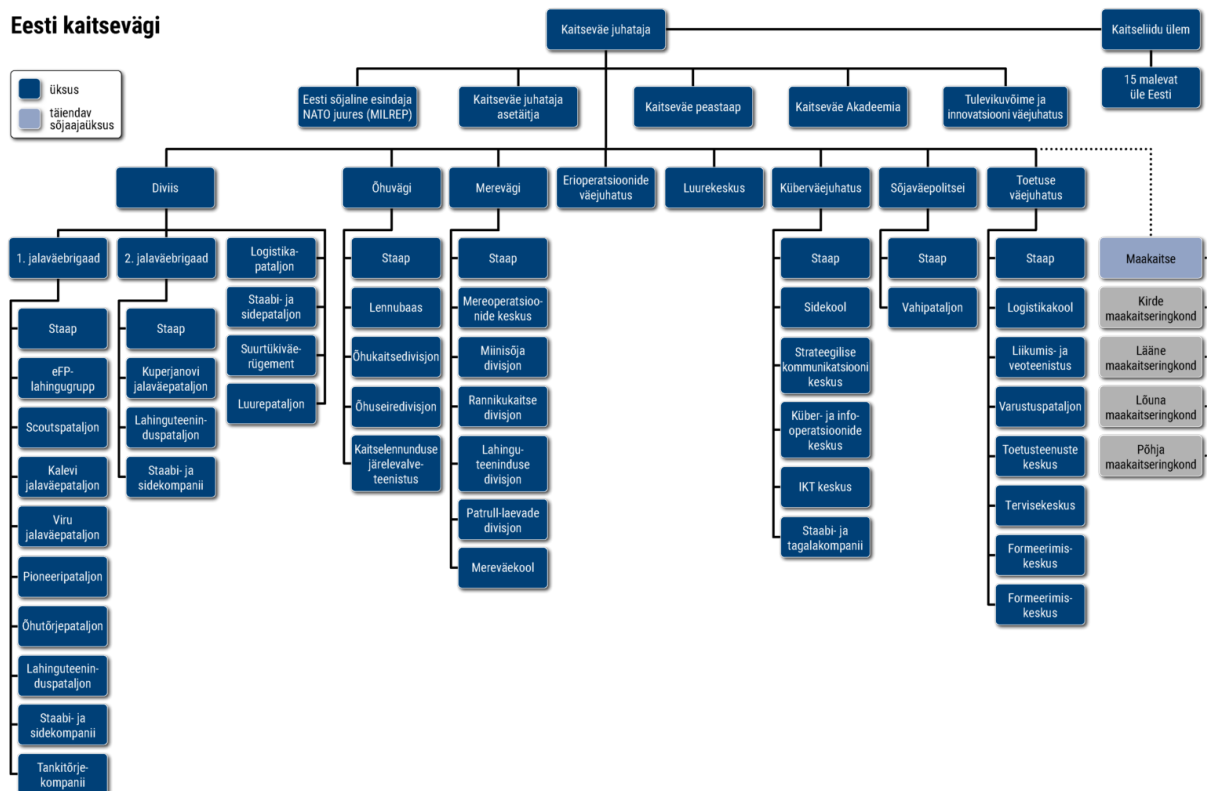
Eestis on mitmeid ajalooliseid militaaralasid kaitse all nagu linnused, lennusadama angaariid (Muinsuskaitseamet, 1997) või patarei vangla (Muinsuskaitseamet, 1999). Kuigi Nõukogude militaaralad hetkel ei ole määratletud kultuuriliselt olulisteks, siis neil on selleks potentsiaali (Peil, 2005). Aja möödudes unustatakse negatiivseid mälestusi objektidega ja nõnda muutuvad need positiivsemaks (Tarang, i.a.). Kui varasemalt põlgasid eestlased mõisaid ja kirikuid, siis tänapäevaks on neist saanud osa meie kultuuripärandist ja need on muinsuskaitse all (Miller, 2019). Nõnda võib ka nõukogude militaarpärand saada tulevikus osa meie kultuuripärandist. Seetõttu võiks paremini säilinud objekte kohati säilitada, et see periood täiesti ajahõlma ei kaoks.

1.5. Taasiseseisvunud Eesti

1.5.1. Kaitseväge struktuur

Eesti militaarse struktuuri saab jagada Kaitsevägeks ja Kaitseliiduks. Kaitseväge jaguneb omakorda kaheksaks alamstruktuuriks nagu näiteks Maaväge, Õhuväge ja Merevägi (joonis 1). Üldiselt jagunevad alamstruktuurid omakorda väiksemateks üksusteks ja need jagunevad omakorda veel väiksemateks üksusteks. Kaitseliit koosneb malevatest. Kaitseväge ja Kaitseliidu kasutuses on erinevad harjutusväljad, linnakud ja laod üle Eesti, kus viiakse läbi harjutusi ja vajalikke tegevusi. Lisaks Kaitsevägele ja Kaitseliidule tegutsevad Eestis ka NATO väed. Üldiselt baseeruvad liitlasväed olemasolevates linnakutes. 2024. aastal ehitati Võru lähedale Reedo linnak, liitlasvägede majutamiseks (Punamäe, 2024). Eesti militaarsuse alla võib lugeda ka riigis olevat kaitsetööstust, nagu näiteks Ermistusse planeeritavat kaitsetööstusparki (Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus, 2025)

Eesti kaitsevägi

Joonis 1. Eesti Kaitseväge struktuur (Eesti Kaitseväge, 2026c).

1.5.2. Militaarobjektid

Vastavalt Eesti Kaitseväge (2026a) kodulehele on Eestis järgnevad harjutusväljad: Keskpolügoon, Kikepera, Klooga, Männiku, Nursipalu, Sirgala, Soodla, Rabasaare, Piirsalu taktikaala ja Metsniku. Lisaks on üle Eesti mitmeid linnakuid, millest tuntuimad on Ämari, Miinisadam, Taara (Võru), Tapa, Jõhvi, Paldiski ja Tallinnas Filtri tee ääres olevad kaks linnakut. Hetkel on Eestis veel mitmeid teisi militaarobjekte nagu näiteks radareid, lasketiire, ladusid, õppeasutusi ja malevaid. Militaarobjektide alla võib lugeda ka militaarmuuseumi ja näiteks Sõrve säärel oleva lõhkamisala, mis kuulub küll Päästeametile, kuid on oma olemuselt militaarsusega seotud.

1.6. Piirikaitse

Nõukogude okupatsiooni ajastut uurides on piirivalve väga militaarse taustaga. Režiim üritas väga rangelt hoida inimesi kinni, et nad ei saaks põgeneda. Rannikualadel elades, said elanikud oma passi tõendi ja templi, mis tõestas nende õigust alal olla (Miller, 2019; Paavle, 2012). Rannikuäärsetele aladele ja eriti saartele saamiseks läks vaja eriluba. Eriluba taotlemiseks läks omakorda vaja tõendeid nagu näiteks tõend, mis näitas, et sugulane kellele

külla lähed päriselt rannikualal elab. Keelatud ja kinnisemaid alasid sai siiski külastada ning inimesed leidsid nippe, et vahele ei jäädaks. Näiteks randu külastades võeti kaasa reha, et kustutada rannast oma jäljed.

Praegusel hetkel kuulub piirivalve politsei koosseisu moodustades Politsei- ja Piirivalveamet ehk PPA (Politsei- ja Piirivalveamet, i.a.). See ei tähenda, et Eesti piir ei oleks Kaitseväega seotud. Venemaa sõjakus on tekitanud olukorra, kus nähakse suurenevat ohtu riigi ja kaudselt ka NATO julgeolekule. Nõnda lepitati 2022. aasta NATO tippkohtumisel kokku Balti kaitsevööndis (Kaitseministeerium, 2026). Kaitseministeerium ütleb Eesti kontekstis Balti kaitsevööndi kohta järgmiselt: “Eesti puhul on kaitsevööndi näol tegu tõkestus- ja välikindlustuse kompleksmeetmega, mis muuhulgas hõlmab endas:

- kaitsetugipunkte (sh kuni 600 jaopunkrit Kaitseväe ja Kaitseliidu üksustele);
- ladustamisalasid (kindlustuselementide mh nn draakonihammaste ja lõiketraadi rahuaegseks hoiustamiseks, et need sõjalise ohu korral tugipunktidesse paigutada).

Ühe rahuaja tugipunkti koosseisus on:

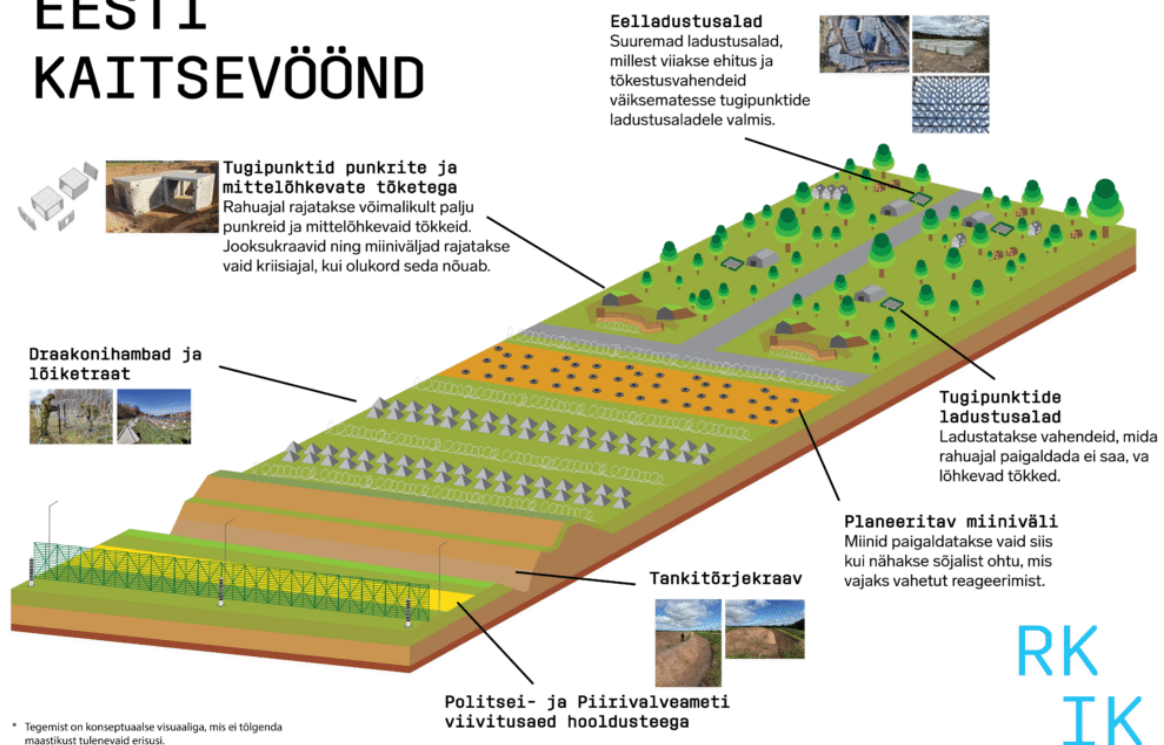
- betoonpunkrid;
- ehitusvahendite konteiner;
- draakonihambad;
- okastraat;
- komistustraad.

Samuti on Balti kaitsevööndi toetavaks elemendiks rajatavad tõkestuskraavid.

Kaitserajatised paigutatakse maastikule hajutatult, arvestades nii vastase võimalikku tegevust kui ka keskkonnanalüüsi tulemusi, samuti Kaitseväe üksuste lahinguplaani ja kohalike võimalusi ning maaomanikega saavutatud kokkuleppeid“ (joonis 2). Kaitsevööndi arendamine on hetkel jõus ja Meremäe küla lähistele on alustatud tankitõrjekraavide kaevamist, mis on kaitsevööndi rajamise esimeseks etapiks (Lillemäe, 2026).

Piiriäärsetes alades on oluline termin piirivöönd. Piirivöönd on sõnastatud ära riigipiiri seaduses oleva paragrahv 6¹ järgi (Riigipiiri seadus, 07.06.2024). Paragrahvi järgi on piirivöönd kuni viie kilomeetri laiune ala, mis kehtestatakse riigipiiri valvamiseks, kaitseks ja piirirežiimi tagamiseks. Piirivööndis on piirivalvel õigus kontrollida inimeste dokumente ning seal peab piirivalvega kooskõlastama kõike, mis võib nende tööd häirida (Lillemäe, 2024). Kagu-Eestisse hakati 2024. aastal paigutama piirivööndi märke, et inimestel oleks parem arusaam sellest, et nad on piirivööndisse sisenenud.

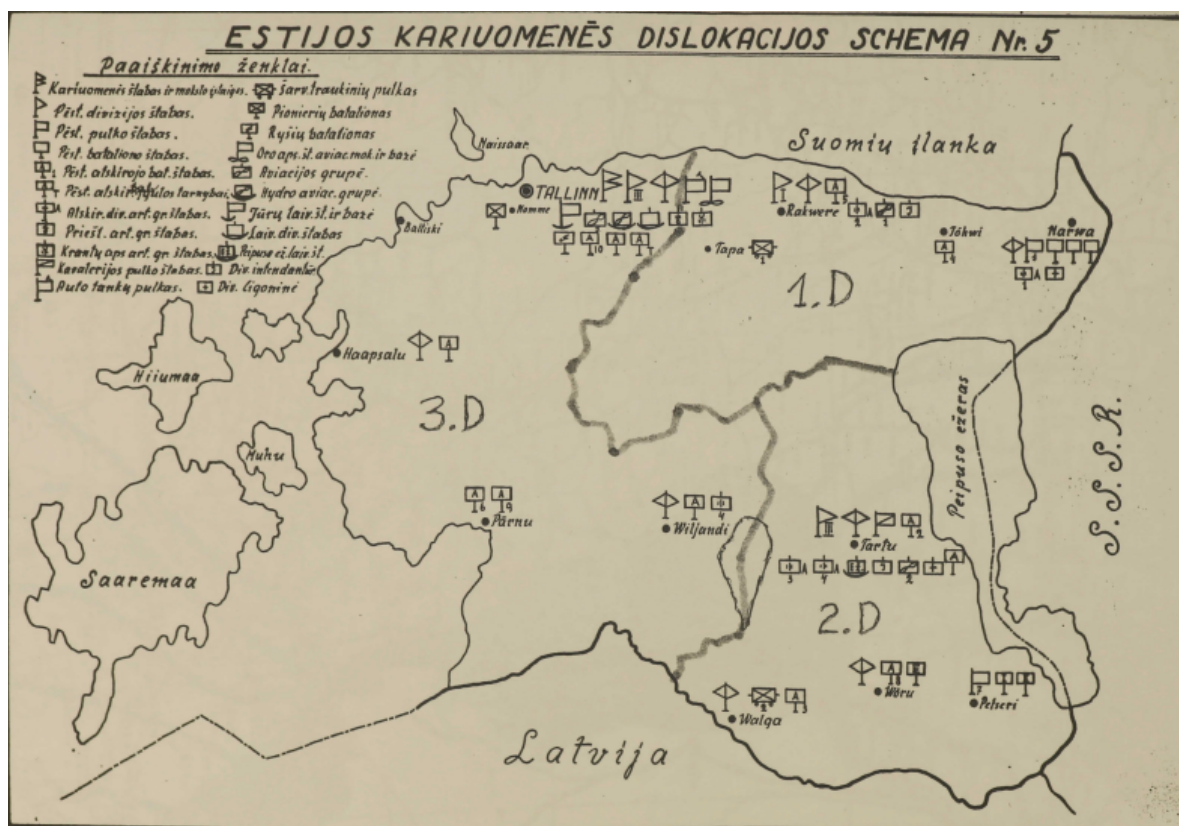
EESTI KAITSEVÖÖND

Joonis 2. Eesti kaitsevööndi läbilõige, koos seal paiknevate kaitserajatistega (Kaitseministeerium, 2026)

1.7. Alade paiknevus läbi aegade

Sõdadevahelise Eesti militaaralad paiknesid üle Eesti (joonis 3). Suurem kontsentratsioon oli Kirde- ja Kagu-Eestis. Lisaks oli tähtis roll Tallinnal. Alade paiknemise põhjuseks võib tuua eelnevad sõjatandrid ja ka sealse ohu. Oluline roll oli olemasolevatel võimalustel infrastruktuuris nagu näiteks raudteede lähedus, sest oluline roll oli soomusrongidel (Mikk, 2005). Lisaks kasutati ära eelmisest võimust alles jäänud militaarobjekte nagu näiteks Peeter Suure merekindluse ja sõjasadama kaitserajatisi, kasarmuid, ladusid, miinisadamat ja angaare (Muinsuskaitseamet, 1997; Treufeldt, 2014). Mitmed staabid paiknesid olemasolevates hoonetes nagu mõisates või linnustes (Tähiste, Mõniste, 2025). Nõukogude militaaralad olid keskendunud rohkem lääne poole. Oluline oli raudse eesriide säilitamine, mistõttu oli suur tähtsus ka piirivalvel. Tuumarelvade ohu tõttu olid paljud militaaralad hajutatult üle Eesti territoorium. Taasiseseisvudes jäid paljud nõukogude militaaralad lagunema, kuid mitmeid kasutati edasi. Hetke harjutusväljad paiknevad linnakute läheduses (Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus, i.a.)

Joonis 3. Eesti väeosade paiknemine 1939. aastal (Lithuanian Central State Archives, i.a. cit. Salo, 2005)

2. Materjal ja metoodika

2.1. Töös kasutatavad materjalid

Andmed, mis käsitlevad nõukogude alasid on võetud Jüri Pärna ja Mati Õuna skeemilt. (Riigikaitse Edendamise Sihtasutus, i.a.). Lisaks on võetud infot Tallinna osas Eesti Sõjaajaloo Teejuhi lehe Tallinna kaardilt (Tähiste, Mõniste, 2025). Eesti Kaitseväge harjutusalade ja linnakute info on võetud Eesti Kaitseväge kodulehelt (Eesti Kaitseväge, 2026a), Eesti Sõjaajaloo Teejuhi avalehel olevatelt kaartidelt ning Maa- ja Ruumiameti (2026b) aluskaardilt. Eesti Vabariigi (1918–1940) aegset informatsiooni on otsitud Eesti Sõjaajaloo Teejuhi lehel olevatelt kaartidelt ning kasutatud Maa- ja Ruumiameti (2026a) ajaloolisi kaarte. Kaartidest kasutati Eesti Vabariigi topograafilist kaarti 1 : 50 000 (1935–1939), Eesti Vabariigi ülevaatekaarti 1 : 200 000 (1935–1938) ja ka Eesti Vabariigi topograafilist kaarti 1 : 25 000 (1923–1935). Lisaks otsiti infot Rahvusarhiivi kaartide hulgast.

2.2. Kaardianalüüs

Kaardianalüüsiks kasutatakse ArcGIS Pro programmi. Praegused harjutusväljad ja linnakud on käsitsi kantud (digitud) kaardile Maa ja Ruumiameti aluskaardilt ning üle kontrollitud Eesti Kaitseväge kodulehel ja Eesti Sõjaajaloo Teejuhi lehel oleva informatsiooniga. Nõukogude relvajõudude territooriumite skeem kanti ARCGIS Pro programmi. Seal tehti georeferentseerimine, et aluskaart ja skeem klappisid. Seejärel kanti skeemil olev informatsioon kaardile. Andmete põhjal valmis kaart, kus on peal nii nõukogude militaarterritooriumid, kui ka Eesti harjutusväljad koos Kaitseväge linnakutega. Ajaliselt on skeemil olevad Nõukogude Liidu territooriumid ajavahemikust 1980–1994. Eesti alad on 2026. aasta seisuga. Nursipalu ja Sirgala puhul on kaardile pandud ka ala suurused enne 2022. aastat, mil alasid ei olnud veel laiendatud. Lisati ka sõdadevahelise Eesti Vabariigi militaaralad kasutades Maa- ja Ruumiameti ajalooliste kaartide rakendust, et leida neile märgitud militaaralasid. Leitud alad lisati võimalikult täpselt kaardile. Lisaks vaadeldi Eesti Sõjaajaloo Teejuhi kaartide märkmeid, et lisada väiksemaid objekte, mida ajaloolistelt kaartidelt tuvastada ei suudetud. Kurtina õppeväli lisati Eesti Rahvusarhiivi kaardi abil (Rahvusarhiiv, 1934).

Valminud kaardilt saab võrrelda visuaalselt alade paiknemist ning võrrelda ka kattuvust ehk, mis alasid kasutati mitme riigirežiimi ajal. Andmete juures tuleb tõdeda, et skeem, mille abil

nõukogude baaside info saadi, kaotab osa informatsiooni oma mõõtkava ja leppemärkide tõttu. Sellepärast võivad analüüsitaval kaardil olevad nõukogude territooriumid olla oma olemuselt veidi suuremad, väiksemad või tegelikkusega nihkes. Probleem on autori poolt võimalikult minimaliseeritud tehes lisauurimisi skeemil näidatud territooriumide kohta.

Nõukogude aladest märgiti peale militaarialad vastavalt skeemile. Hetke alade puhul oli peamine rõhk harjutusväljadel ja linnakutel. Lisati ka Tõikamäe radar. Välja jäeti kaitseliidu malevad ja laod. Piirivalvet otseselt ei kajastata, sest see kuulub PPA alla, kuigi NSVL kontekstis võivad nad kaardil olla. Sõdadevahelise perioodi objektidest märgiti ära polügoonid, laagrid/baasid, staabid ja kaitserajatised nagu patareid. Kõrvale jäeti kaitseliidu lasketiirud ja piirivalvekordonid, sest hetke alade puhul kaitseliitu ega piirivalvet ei kaasatud.

3. Tulemused ja arutelu

3.1. Militaaralade ruumiline muutus ja järjepidevus

Kaardianalüüsi tulemusest annab välja lugeda selge erinevuse nii sõdadevahelise Eesti, Nõukogude Liidu ja hetkeolukorra militaaralades (joonis 4). Kõige selgemini tuleb kaardilt välja nõukogude aegne raudne eesriie, mille tõttu on kogu Eesti rannik väga tihedalt kaetud nõukogudeaegsete militaarobjektidega. Lisaks on nõukogude baase jaotatud üle Eesti vastavalt tuumasõja väitele teoreetilises osas. Oluline roll on ka suurematel linnadel nagu Tallinn, Tartu, Pärnu, Valga ja Võru. Väiksematest linnadest olid olulised Tapa ja Paldiski. Ka sõdadevahelise Eesti kontekstis joonistub selgelt välja teoreetilises osas välja toodud väide, et objekte loodi sinna, kus oli hea ligipääsetavus. Näiteks Jägala polügoon ja sealsed baasid paiknevad Tallinn-Narva maantee ääres, ning see oli Tallinnale lähedal, Kagu-Eestis paiknenud Lõuna- ja Põhjalaagri juurde tuleb veetee ja raudtee ning ka Männiku puhul on raudtee olemas. Analüüsides hetke militaaralasid on näha palju vanade alade ärakasutamist. Üleüldiselt on näha, et võimuvahetuste ajal kasutati ära eelmisest režiimist säilinud militaaralasid. Praegustest militaaraladest saab välja tuua Tõikamäe, Kellavere ja Muhu radarid, Sirgala harjutusväljaku ja Rabassaare linnavõitluslinnaku, mis ei olnud nõukogude ajal militaaralad. Sõdadevahelise Eesti ja nõukogude aja kohta tuleks välja tuua, et paljud militaaralad olid täiesti uued, ehk seal ei olnud varem militaartausta. Sõdadevahelises Eestis oli see sellepärast, et varasemad militaaralad olid koondunud peamiselt linnadesse nagu näiteks Tallinnasse, mitte maapiirkondadesse, kuhu harjutusväljakuid looma hakati. Ka nõukogude väed löid palju alasid juurde, sest oli vaja kaitsta raudset eesriiet, ning olla valmis külma sõja mõjul sõtta sattumiseks. Siiski kasutasid nõukogude väed ära varasemaid militaaralu. Kui Eestis oleks rannik olnud rohkem militariseeritud, poleks nõukogude väed pidanud nii palju juurde ehitama. Seoses Balti kaitseliini arendamisega võib väita, et piiriala on sarnaselt nõukogude ajastuga militariseerumas ja on tagasi tekkimas omamoodi raudne eesriie ehk militaarsus on kohati liikunud 200–300 kilomeetrit läänest itta.

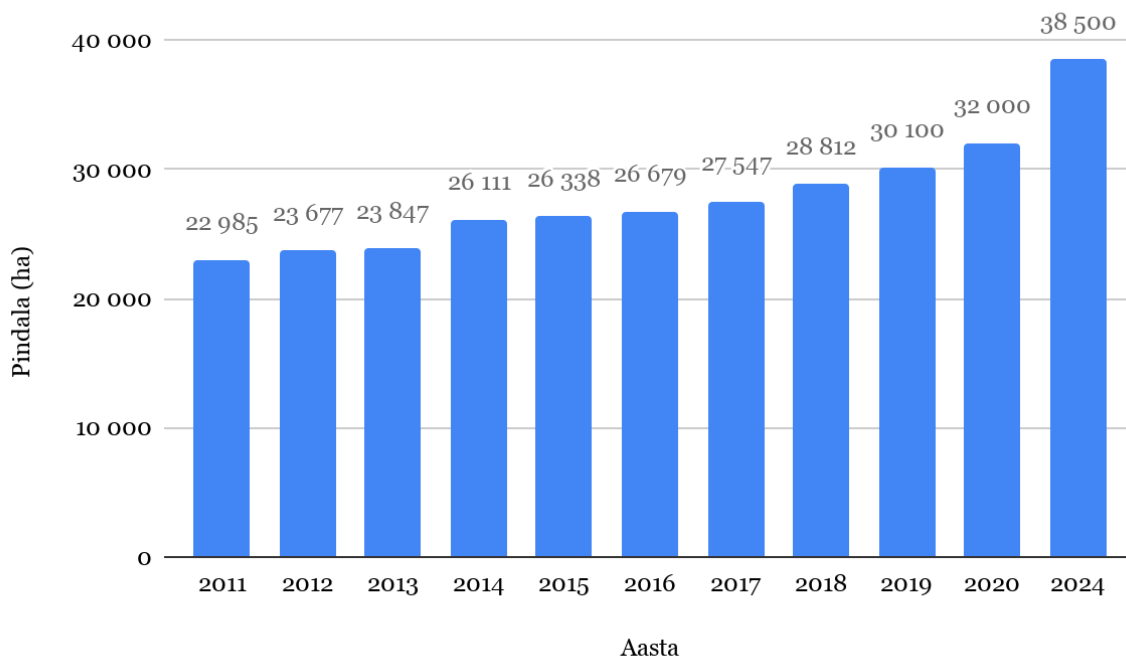
Peale Nõukogude vägede lahkumist vähenes taasiseseisvunud Eesti militaaralade osakaal hulgaliselt. 2011. aastal kuulus harjutusväljade alla ligikaudu 23 000 hektarit, mis on pea neli korda väiksem kui see oli nõukogude perioodil (85 000–87 000 hektarit) (joonis 5). Ajas edasi minnes on harjutusalade suurus pidevalt olnud kasvutrendis ja 2020. aastal oli nende pindalaks 32 000 hektarit. Alade suurenemises on eriti selgelt näha mõjutusi 2022. aasta Venemaa sissetungist Ukrainasse. Peale sissetungi algust hakati Eesti harjutusväljakuid ja

militaartööstust jõudsalt laiendama (Eesti Kaitsevägi, 2026a). 2024. aasta seisul on harjutusalade suuruseks Eestis 38 500 hektarit (joonis 5). Koos Kaitseväge linnakutega on alade suuruseks 42 000 hektarit (Rahandusministeerium, 2024). Kuigi on näha märgatavat tõusu alade pindala suurenemises, on see poole väiksem kui see oli nõukogude okupatsiooni ajal.

Pika ning hetkel kestva militaarse ajalooga militaaralad on Männiku, Nursi, Tallinn, Võru, Jägala, Paldiski ja Tapa. Lisaks võib välja tuua Valga ja Pärnu, mille läheduses on hetkel Eesti Kaitseväge harjutusväljakuid, ning varasemalt oli linnades militaarsust. Valga oli nõukogude ajal eriti militariseeritud (Leetmaa jt, 2023). Välja võib tuua ka Tartu, mille suur nõukogudeaegne militaarsus on säilinud tänapäevani, kuid hetkel peamiselt õppeasutustena, mida töös ei käsitletud (Hess, Pae, 2021). Paldiski on loodud militaarusele, olles algselt sõjasadam. Sõdadevahelisel perioodil oli seal soomusrongide polügoon, nõukogude ajastul oli linn militaarselt väga oluline (Õun, Pärn, 2022). Hetkel baseerub seal Eesti Kaitseväge Vahipataljon (Eesti Kaitsevägi, 2025) ja Logistikapataljon (Eesti Kaitsevägi, 2026b). Paldiskile sarnaselt saab tuua Tallinna näite, kus sõjasadamate tõttu on ala militaarsus säilinud, eriti miinisadamas, kus hetkel baseerub Eesti merevägi (Eesti Kaitsevägi, 2026c). Tallinna lähedal asuva Männiku ajalugu on sarnaselt miinisadamale seotud Peeter Suure merekindlusega ja on militaarkasutuses tänapäevalgi (joonis 6, Gustavson, 1993). Sõdadevahelise Eesti ajal loodud Jägala militaaralad on aja jooksul küll vähenenud, kuid ka seal on siiaaani militaarbaas. Võrus ja seal lähedal asuva Nursipalu militaarajalugu sai alguse sõdadevahelise Eesti ajal, mil ehitati Võrru Taara linnak ning Vana-Nursis asus Eesti Õhuväge lennuväli (Tähiste, Mõniste, 2025). Nõukogude ajal hulganisti militariseeritud Nursipalu on kasutuses siiaaani. Tapa militaarsus sarnaneb veidi Paldiskile olles sõdadevahelisel ajal soomusrongirügemendi linnak. Nõukogude ajastul toimus Tapal baaside laienemine ning taasiseseisvudes võttis ala üle Eesti Kaitsevägi, mis laiendas baasi veelgi .

Joonis 4. Eesti militaaralade ülevaatekaart sõdadevahelise Eesti (1939), Nõukogude Liidu (1980–1994 ja taasiseseisvunud Eesti (2026) kohta.

Joonis 5. Eesti militaaralade suuruse muutumine harjutusalade näitel Eestis 2011–2020 ja 2024. aastal. Andmed 2011–2020 aasta kohta pärinevad kaitseministeeriumilt (i.a.) ja 2024. aasta andmed rahandusministeeriumilt (2024).

3.2. Demilitariseerimine

Peale taasiseseisvumist toimus järk-järguline demilitariseerimine ja seda on kaardilt selgelt näha, kui palju nõukogude militaaralasid Eesti Kaitseväge ära ei kasutanud (joonis 4). Eriti selgelt on seda näha saartel, kus varasemalt väga kinnises ja militariseeritud piirkonnas on militaarsus peaaegu olematu. Ka Põhja-Eesti rannik on näinud suurt demilitariseerimist. Kuigi Kesk-Eestis oli nõukogude ajastul ainult üksikuid militaaralasid, siis hetkel on see piirkond sarnaselt saartele militaarsusest kaugel. Demilitariseerimisega lõppes ka mõne sõdadevahelises Eestis loodud militaarala teekond nagu Lõunalaagri asukoht, kus nõukogude ajal oli Värskas polügoon. Hetkel asub seal Mustoja maastikukaitseala. Militaarsuse kadu on hästi näha ka Jägalas, kus sõdadevahelisest Jägala polügonist, lennuväljast, linnakust, inseneriväe- ja suurtükiväe laagrist jäi nõukogude ajal alles ainult Jägala mõisakompleksis olev linnak (Tähiste, Mõniste, 2025). Peale taasiseseisvumist võeti linnaku ala kasutusele Eesti Kaitseväge poolt. Tartu demilitariseerimist on arvatavasti uuritud kõige rohkem. Raadil

paiknenud lennuvälja tõttu oli linnal kohati suletud staatus ning hetkeseisul on varem militaarsest lennuväljast saanud elamurajoon ja Eesti Rahva Muuseum (Hess, Pae, 2021).

Demilitariseerimise juures on oluline välja tuua ka teadmine, et võrreldes nõukogude ja taasiseseisvunud Eesti militaaralasid, siis on oluline alade kinnisus. Nõukogude militaarialad olid väga kinnised, kuhu vähesed said ligi. Hetkel on inimestel harjutusväljadel viibimine täiesti lubatud, juhul, kui ei toimu laskmisi ega teisi õppuseid. Selles kontekstis on Eesti demilitariseerinud väga palju.

3.3. Remilitariseerimine

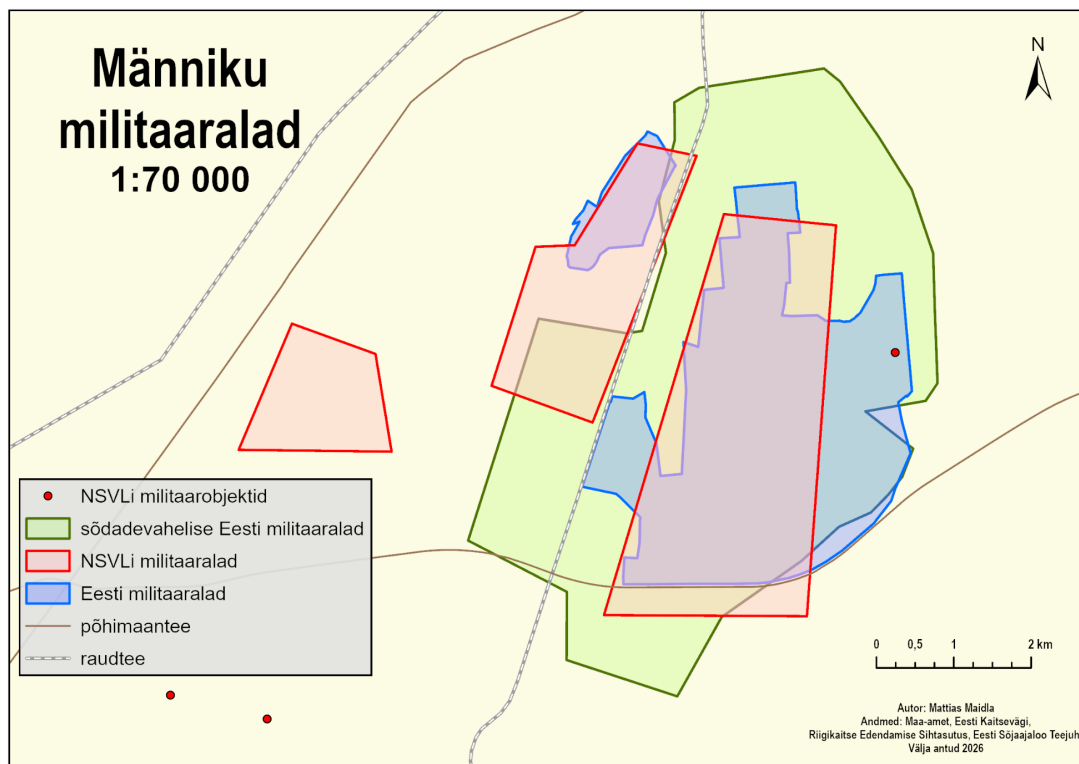
Remilitariseerimise uurimisel käsitledes tervet Eestit ühe laia alana, saab öelda, et Eestis on käimas remilitariseerimine, sest militaarialade pindala on tõusuteel (joonis 5). Remilitariseerimise kindla ala kontekstis saab välja tuua Nursipalu harjutusväljaku, Keskpõlügeni koos Soodla harjutusväljakuga ja Kurtna/Sirgala. Kuigi Nursipalu on loodud kaardil palju suurem, kui see oli nõukogude ajastul siis saab seda lugeda remilitariseerimiseks, sest praegune ala on alles hiljutine suurendus (joonis 10). Enne suurendust oli Nursipalu harjutusväljak palju väiksem, kui see oli nõukogude ajastul. Keskpõlügeni ja Soodla harjutusväljade juures on oluline välja tuua planeeritavad ühendused, mis ühendaks Soodla harjutusväljaku Keskpõlügeniga (Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus, 2022). Nõukogude ajal oli kogu piirkond üks suur militaariala, kuid demilitariseerimise tõttu on nüüdseks ühest suurest põlügenist tekkinud kaks üksteisest lahus olevat harjutusvälja (joonis 4).

Sirgala ja Kurtna harjutusväljade puhul on remilitariseerimine natukene teistsugune, kui see on Nursipalus ning Keskpõlügenil ja Soodlas. Nõukogude ajastul puudus sealne militaariala ja loodud Sirgala harjutusväli ei kattunud algselt Kurtna õppeväljaku aladega, kuid laienduste tõttu hakkasid alad kattuma.

3.4. Männiku juhtumianalüüs

Nagu varasemalt mainitud siis Männiku militaarsus sai alguse juba Peeter Suure merekindluse loomisega, mil piirkonda rajati moonalaod koos elamupindadega. Sõdadevahelisel perioodil loodi sinna harjutusväli, mis on säilinud tänapäevani. Kui tänapäeval teame ala kui Männiku harjutusvälja siis algselt oli sel nimeks Valdeki õppeväli (joonis 7). Eri võimude ajal on alade suurus väga palju muutunud, olles suurim sõdadevahelisel perioodil (joonis 6). Suuruse muutus tuleb nõukogude ajastul loodud

karjääridest, mis on veega täitunud (joonis 7). Vasakul pool raudteed on toimunud huvitav militaarala nihkumine põhja poole (joonis 6).

Joonis 6. Männiku militaaralade paiknevus kolmel ajastul.

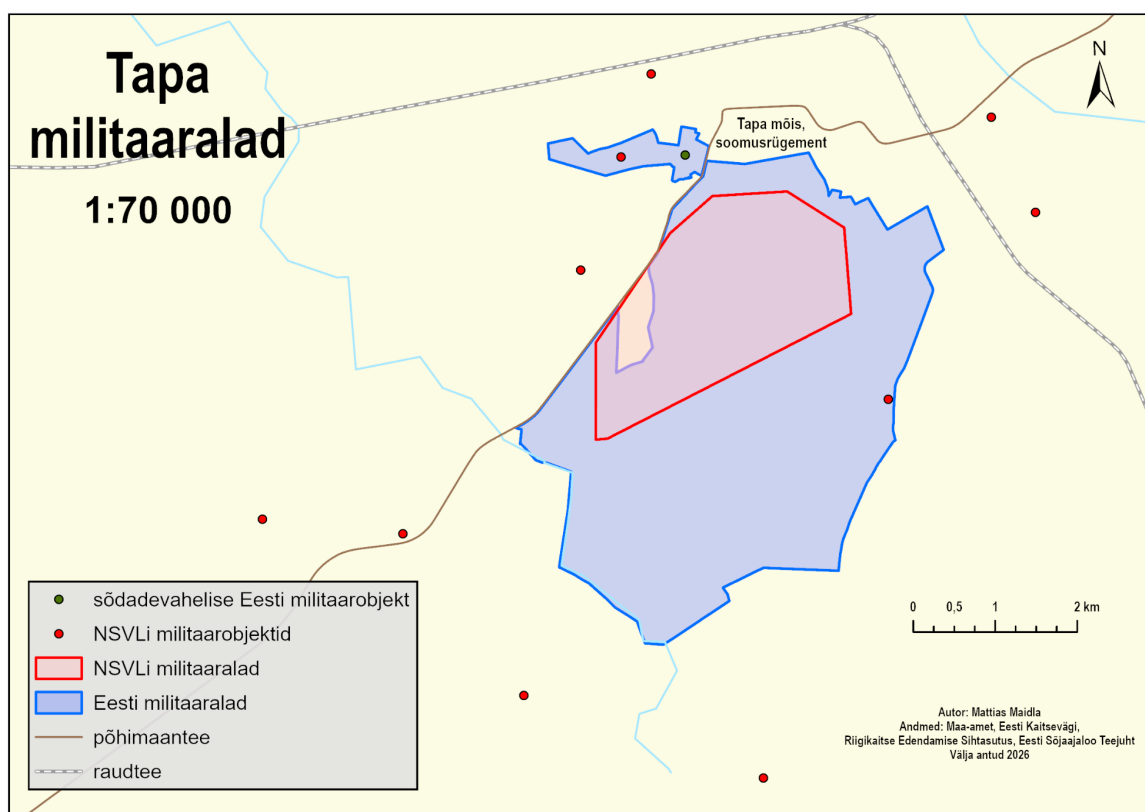
Joonis 7. Kuvatõmmised Männiku harjutusväljast eri ajastutel. (1.) Hübriid ortofoto kaart Männikust (Maa- ja Ruumiamet, 2026b). (2.) Eesti Vabariigi ülevaatekaart, 1937. 1 : 200 000, 13 Tallinn (Maa- ja Ruumiamet, 2026a).

3.5. Tapa juhtumialalüüs

Erinevalt Männikule ei olnud Tapal enne iseseisvunud Eestit seal militaarsust. Linna olulisus seisnes raudteesõlmes. Seetõttu baseerus seal sõdadevahelisel ajal soomusrongirügement. Nõukogude väed hakkasid 1939. aastal vastavalt baaside lepingule looma lennuvälja, millest arenes okupatsiooni aegadel välja õppeväeosa (Tapa Muuseum, i.a.). Peale taasiseseisvumist võtsid väeosa üle Eesti kaitsejõud. Aja möödudes on sealne linnak laienenud (joonis 8), olles tähtsaks linnakuks Eesti Kaitseväes ning olles baasiks paljudele liitlasvägede üksustele.

Kui Tapa militaarala oli sõdadevahelise Eesti ajal umbes 40 hektarit siis nõukogude ajastuks oli see arenenud umbkaudu 570 hektari suuruseks. Hetkeseisul on ala suuruseks juba ~1900 hektarit. Pindalade võrdlus näitab hästi, kuidas ala on eri ajastutel laienenud ning toob välja alade tähtsuse tolleagse ajastu võimule.

Joonis 9 toob välja hea näite nõukogude militaarsuse peitmisest, sest kuigi topograafilised kaardid olid väga salajased, siis isegi topograafilistel kaartidel ei ole märgitud seal olevat lennuvälja. Sama olukord tuleb hästi välja ka Tartu Raadi lennuvälja osas (Hess, Pae, 2021).

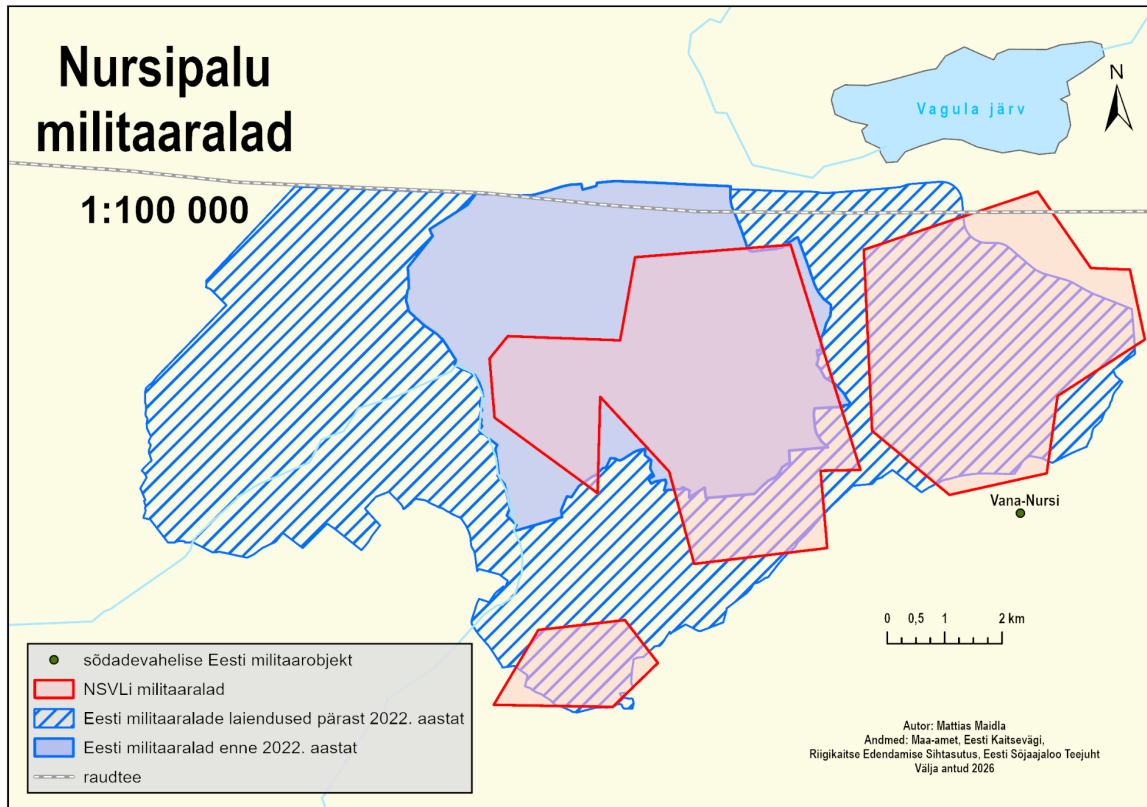
Joonis 8. Tapa militaaralad kolmel eri ajastul.

Joonis 9. Kuvatõmmised Tapa eri ajastu kaartidest (Maa- ja Ruumiamet, 2026b). (1.) Eesti Vabariigi topograafiline kaart, 1936. 1 : 50 000, 311 Tapa. (2.) Nõukogude Liidu O-42 topograafiline kaart, 1959, 1 : 50 000, O-35-28-b. (3.) USGS, 1980. Ajalooline satelliidifoto Ida-Eestist 07.28.

3.6. Nursipalu juhtumialalüüs

Nursipalu on hea näide militaarsuse tõusust, demilitariseerimisest ja omakorda remilitariseerimisest (joonis 10). Sõdadevahelise Eesti ajal paiknes Vana-Nursi mõisa maadel Eesti lennuväe väliaerodroom koos lennuväljaga. Nõukogude võimu ajal kadus lennuväli, kuid sinna lähedale arenes militaarala, mida teame tänapäeval kui Nursipalu. Peale nõukogude võimu, kasutas Eesti Kaitseväge Nursipalu edasi, palju väiksemas mastaabis. Seoses Venemaa täieulatusliku sissetungiga Ukrainasse hakati Nursipalu laiendama, et Võru ajateenijatel oleks harjutusväljak, kus oleks võimalik moodsama varustusega harjutada. Seoses laiendatud Nursipaluga, on ala suurem, kui see oli nõukogude ajastul, mistõttu saab väita, et Nursipalu remilitariseerimine on läinud üle militariseerimiseks. Nõukogude ajastu ~ 4100st hektarist sai taasiseseisvudes ~3100 hektarit. Peale laienemist on ala suuruseks 9 900 hektarit.

Joonis 10. Nursipalu militaaralade paiknevus eri ajastutel.

3.7. Hinnang metoodikale

Militaarsuse laia haarde tõttu on väga raske otsustada, mida uurida ja mida mitte. Hetke olukorras jäi tööst täielikult välja kaitsemiit ja kaitsejõudude õppeasutused. Mõlemad on tegelikkuses väga olulised osad Eesti kaitsejõududest. Militaarsuse uurimisel on väga oluline tegur ka aeg, sest ühe võimuaajastu jooksul muutub militaarsus iga aastaga. Näiteks hetkel on Eesti palju militaarsem, kui see oli 2011. aastal. Nõukogude pika ajastu jooksul suutsid tehnoloogiad mitu korda muutuda, ehk algsest maaväe rollist sai ühel hetkel raketiajastu, mistõttu tekkisid uued militaaralad. Teema uurimisel jäi kindlasti välja objekte sõdadevahelisest Eestist, nõukogude ajastust ja hetkeseisust, sest paljud objektid on salastatud või autor ei leidnud nende kohta informatsiooni. Nõukogude objektide puhul jääb nõrgaks ainult ühele skeemile keskendumine, millelt on raske järeldada, mis objektid olid täpsemalt peale märgitud. Autor valis selle, sest see oli ajaliselt selgelt määratletud, mis on nõukogude perioodi uurides väga oluline.

Autor näeb, et uuritavaid militaaralasid saaks laiendada näiteks kaitsemiidu näol, kuid üldine tulemus sellest ei muutuks.

4. Kokkuvõte

Töö eesmärgiks oli uurida Eesti militaaralade ruumilisi muutusi. Eesmärgi täitmiseks loodi kaart, millele olid märgitud sõdadevahelise Eesti (1939), Nõukogude Liidu (1980–1994) ja taasiseseisvunud Eesti (2026) militaaralad ja objektid.

Seoses Venemaa täieulatusliku sissetungiga Ukrainasse on Eestis aktuaalseks teemaks saanud militariseerimine. Vähem tuntud militariseerimisega kaasas käiv termin on remilitariseerimine, mida töös ka uuriti. Töö tulemustest tuli välja, et Eesti on remilitariseerumas, kuid siiski on militaaralade suurus poole väiksem, kui see oli nõukogude ajal.

Kõige suurem muutus viimase saja aasta jooksul toimus militaaralade puhul nõukogude ajastul, mil toimus suur militariseerimine seoses külma sõjaga. Oluline roll oli seejuures raudse eesriide säilitamisel, mille tõttu oli militaarsus koondunud rannikualadele ja eriti saartele. Hetkel on need varem väga militariseeritud alad peamiselt demilitariseeritud. Varasema raudse eesriide kontseptsioon on seoses Vene-Ukraina sõjaga liikunud Eesti idapiirile, kuhu arendatakse Balti kaitsevööndit.

Eesti militaarsuse järjepidavuse puhul, linnades asuvaid linnuseid arvestamata, saab esikohale seada Paldiski ja Tallinna, kuhu loodud sõjasadamad said järjepideva militaarsuse alguseks juba 300 aastat tagasi. Ka teistes linnades nagu Tartu ja Tapa on militaarsus olnud pikaajaline. Linnad kõrvale jättes on järjepidevateks militaaraladeks Männiku ja Nursipalu. Männiku militaarajalugu sai alguse Peeter Suure merekindluse moonaladudega, ning Nursipalu militaarajalugu seoses sõdadevahelisel ajal loodud lennuväljaga.

Remilitariseerimist uurides, leiti, et protsess on toimunud mitmes kohas ja peamiselt seal, kus varasemalt oli suur nõukogude militaarala, mida kasutati taasiseseisvumise järel väiksemas mahus edasi. Nursipalu remilitariseerimise puhul laienes ala nõnda palju, et ületati nõukogude aegse ala suurus. Keskpölügooni ja Soodla puhul on remilitariseerimine veel planeerimisjärgus. Kurtna ja Sirgala puhul on remilitariseerimine seoses sõdadevahelise Eesti õppevälja ja uue harjutusvälja osalise kattumise tõttu.

Töö tulemused näitavad, et Eesti militaarajaloos on toimunud võimuvahetustega nii militariseerimist, demilitariseerimist ja remilitariseerimist. Vene-Ukraina sõja tõttu on Eesti militaarsus märgatavalt kasvanud ning on õige väita, et Eesti on remilitariseerumas.

Tööd oleks võimalik edasi arendada võrreldes omavahel eri nõukogude ajastuid. Lisaks oleks võimalik uurida teisi riike, kelle suveräänsus on seatud ohtu seoses Venemaa sissetungiga

Ukrainasse. Võimalik oleks uurida, kas ka nendes riikides toimuvad sarnased protsessid nagu Eestis.

Autor loodab, et tuleb hetk, mil Eesti ei peaks enam edasi remilitariseerima, samas saab aru, et elades sellises geopoliitilises regioonis on remilitariseerimine naturaalne osa elust ja riigikaitsest.

Estonian military areas and remilitarization

Mattias Maidla

Summary

The aim of this study was to examine spatial changes in Estonia's military areas. To achieve this goal, a map was created showing the military areas of interwar Estonia (1939), the Soviet Union (1980–1994), and Estonia after the restoration of independence (2026).

In light of Russia's full-scale invasion of Ukraine, militarization has become a topical issue in Estonia. A lesser-known term associated with militarization is remilitarization, which was also examined in this study. The results of the study revealed that Estonia is undergoing remilitarization, yet the size of its military areas is still only half of what it was during the Soviet era.

The most significant change in military zones over the past century occurred during the Soviet era, when extensive militarization took place in connection with the Cold War. A key factor in this was the maintenance of the Iron Curtain, which led to the concentration of military areas in coastal areas and particularly on the islands. Currently, these formerly highly militarized areas have been largely demilitarized. In connection with the Russia-Ukraine war, the concept of the former Iron Curtain has shifted to Estonia's eastern border, where the Baltic defence zone is being developed.

When considering the continuity of Estonia's military history, excluding fortresses located in cities, Paldiski and Tallinn stand out, as the naval bases established there marked the beginning of a continuous military presence as far back as 300 years ago. Other cities, such as Tartu and Tapa, have also had a longstanding military presence. Leaving cities aside, Männiku and Nursipalu are areas with a continuous military history. Männiku's military history began with the ammunition depots of Peter the Great's naval fortress, and Nursipalu's military history is linked to the airfield established during the interwar period.

In studying remilitarization, it was found that the process has taken place in several locations, primarily where there was previously a large Soviet military area that continued to be used on a smaller scale after re-independence. In the case of Nursipalu's remilitarization, the area expanded so much that it exceeded the size of the Soviet-era area. In the cases of Keskpolügoon and Soodla, remilitarization is still in the planning stage. In the cases of Kurtna and Sirgala, remilitarization is due to the partial overlap between the interwar Estonian training ground and the new training area.

The results of this study show that, throughout Estonia's military history, shifts in power have led to militarization, demilitarization, and remilitarization. Due to the Russia-Ukraine war, militarization in Estonia has grown significantly, and it is accurate to say that Estonia is undergoing remilitarization.

This work could be further developed by comparing different periods of the Soviet era. Additionally, it would be possible to study other countries whose sovereignty has been threatened in connection with Russia's invasion of Ukraine. It would be possible to investigate whether similar processes are taking place in those countries as in Estonia.

The author hopes that a time will come when Estonia no longer needs to continue remilitarizing, while recognizing that, living in such a geopolitical region, remilitarization is a natural part of life and important for the defence of the nation.

Tänuavaldused

Soovin tänada oma juhendajat, Taavi Paed, kes tõi töö idee välja ja aitas, et töö ikkagi valmis saaks. Sooviksin tänada oma sõpru, kes innustasid oma tööde kirjutamisega ka mind oma tööd rohkem kirjutama. Lisaks suur tänu minu perele, ilma kellela ei oleks see töö kindlasti valmis saanud.

Kasutatud kirjandus

Alttoa, K., Raisma, M. (2021). Tartu linnamüür ja bastionid: [välikaart]. <https://www.digar.ee/arhiiv/et/pildimaterjal/189265> (viimati vaadatud 17.05.2026)

Beeck, C. (2008). Germany: From Surplus Exports to Destruction. *Contemporary Security Policy*, 29(1), 53–77. <https://doi.org/10.1080/13523260801994550>.

Cambridge Dictionary. (i.a.). Remilitarization. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/remilitarization> (viimati vaadatud 08.05.2026).

Eesti Kaitsevägi. (2025). Vahipataljon. <https://mil.ee/uksused/sojavaepolitsei/vahipataljon/> (viimati vaadatud 14.05.2026).

Eesti Kaitsevägi. (2026a). Harjutusväljad. <https://mil.ee/kaitsevagi/harjutusvaljad/> (viimati vaadatud 31.03.2026).

Eesti Kaitsevägi. (2026b). Logistikapataljon. <https://mil.ee/uksused/maavagi/diviis/logistikapataljon/> (viimati vaadatud 14.05.2026).

Eesti Kaitsevägi. (2026c). Kaitseväge struktuur. <https://mil.ee/kaitsevagi/uldinfo/#t-kaitsevae-struktuur> (viimati vaadatud 09.05.2026).

Eesti Kaitsevägi. (2026d) Merevägi. <https://mil.ee/uksused/merevagi/> (viimati vaadatud 18.05.2026).

Eesti Keele Instituut. (2005). Demilitariseerimine. Militerm | Riigikaitseterminite andmebaas. Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/mil/demilitariseerimine/1/est> (viimati vaadatud 08.05.2026).

Eesti Keele Instituut. (2021). Militariseerimine. Koolisõnastikud 2005–2010. Sõnaveeb. https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/kool_KV/militariseerimine/1/est (viimati vaadatud 08.05.2026).

Eesti Keele Instituut. (2022). Baas. Arhitektuuri oskussõnastik. Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee/search/unif/est/aos/baas/1/est> (viimati vaadatud 08.05.2026).

Elhefnawy, N. (2025). German Remilitarization Accelerates: A Note. SSRN. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5549378>.

Gustavson, H. (1993). Merekindlused Eestis 1913–1940. Tallinn.

Hess, D., Pae, T. (2021). Competing militarisation and urban development during the Cold War: How a Soviet air base came to dominate Tartu, Estonia. In Brook, R., Dodge, M., & Hogg, J. (Eds.), *Cold War cities: Politics, culture and atomic urbanism, 1945–1965*. 148–166. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203701478-10>.

Jauhiainen, J. (1997). Militarisation, Demilitarisation and Re-use of Military Areas: The Case of Estonia. *Geography*, 82(2), 118–126.

Järv, H., Raukas, A., Sepp, K., Raet, J., Ward, R.D. (2013). Soviet military heritage: brown and green – recovery and enhancement. *WIT Transactions on the Built Environment*, 131, 579–592. <https://doi.org/10.2495/STR130481>.

Kaitseministeerium. (i.a.). Kaitseotstarbelise taristu areng. <https://riigikaitseareng.ee/kaitseotstarbelise-taristu-areng/> (viimati vaadatud 31.03.2026).

Kaitseministeerium. (2026). Balti kaitsevöönd. <https://kaitseministeerium.ee/poliitikad-ja-planeerimine/kaitsevoime-areng/balti-kaitsevoond> (viimati vaadatud 08.05.2026).

Kubi, E. (2010). NSV Liidu väekontingendi toomine Eestisse 1939. aastal. *Tuna*, 2, 48–60.

Kuusk, K., Käräinen, M. (2013). Stopp! Piiritsoon / Stop! Border zone. Tallinn.

Leetmaa, K., Tintõra, J., Pae, T., Hess, D. B. (2023). The influence of nuclear deterrence during the Cold War on the growth and decline of the peripheral town of Valga/Valka. In Mariotti, J., Leetmaa, K. *Urban planning during socialism: Views from the periphery*. Routledge, 119–133. <https://doi.org/10.4324/9781003327592-10>.

Leit-Teetlaus, N. (2023). Ajaloolises Patarei merekindluse kogub hoogu suur ümberehitus. ERR novaator. <https://novaator.err.ee/1609058000/ajaloolises-patarei-merekindluses-kogub-hoogu-suur-umberehitus> (viimati vaadatud 14.05.2026).

Lillemäe, L. (2024). Kagu-Eestis pannakse piiräärsete teede äärde piirivööndi tähised. ERR. <https://www.err.ee/1609326468/kagu-eestis-pannakse-piiriaarsete-teede-aarde-piirivoondi-tahised> (viimati vaadatud 12.05.2026).

Lillemäe, L. (2026). Kaitsevägi alustas kagupiiri ääres tankitõrjekraavide rajamist. ERR. <https://www.err.ee/1609995751/kaitsevagi-alustas-kagupiiri-aares-tankitorjekraavide-rajamist> (viimati vaadatud 12.05.2026).

Lithuanian Central State Archives. (i.a). LCVA. 929-2-1063. Viidatud Salo, U. 2005 kaudu.

Lörincz, V. (2022). From Demilitarisation to Remilitarisation: the case of Germany. Danube Institute.

<https://danubeinstitute.hu/en/research/from-demilitarisation-to-remilitarisation-the-case-of-germany>.

Maa- ja Ruumiamet. (2026a). Ajaloolised kaardid. Geoportaal. <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline> (viimati vaadatud 18.05.2026).

Maa- ja Ruumiamet. (2026b). Maainfo. Geoportaal. <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/maainfo> (viimati vaadatud 18.05.2026).

Maidla, M.-J. (2019). Sotsialismiaja ruumipärandi planeerimine Tartu Raadi linnaosa näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Mikk, M. (2005). Regionaalareng ja riigikaitse. Lõputöö. Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused.

Miller, A.-L. (2019). Keep out! No entry! Exploring the Soviet military landscape of the coast of Estonia. *SHS Web of Conferences*, 63, 11001. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196311001>.

Muinsuskaitseamet. (1997). 3115 Tallinna vesilennukite angaarid, 1916–1917.a. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=3115> (viimati vaadatud 05.05.2026).

Muinsuskaitseamet. (1999). 8485 Kaitsekasarm, 1829–1840. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=8485> (viimati vaadatud 05.05.2026).

Nerman, R. (2006). Vallutusplaanid ajendasid Peeter I rajama Tallinna sõjasadamat. Postimees.

<https://www.postimees.ee/1607313/vallutusplaanid-ajendasid-peeter-i-rajama-tallinna-sojasadamat> (viimati vaadatud 15.05.2026).

Paavle, I. (2012). Kuidas ära hoida „nõukogudevastaste elementide karistamatu lahkumine” ENSV territooriumilt? Piirirežiimi regulatsioon ja kontroll Eesti NSV-s. *Tuna*, 2, 66–89.

Peedel, M. (2009). Linnused ja linnamäed. https://cmsimple.e-ope.ee/eesti_turismigeograafia/index.html@L%25C3%25B5una-Eesti_turismisihtkohad_ja_vaatamisv%25C3%25A4%25C3%25A4rsused%253AAjaloolised_vaatamisv%25C3%25A4%25C3%25A4rsused%253ALinnused_ja_linnam%25C3%25A4ed.html (viimati vaadatud 08.05.2026).

Peil, T. (2005). Estonian heritage connections – people, past and place: the Pakri Peninsula. *International Journal of Heritage Studies*, 11(1), 53–65. <https://doi.org/10.1080/13527250500037021>.

Politsei- ja Piirivalveamet. (i.a.). PPA struktuur. <https://www.politsei.ee/et/ppa-struktuur> (viimati vaadatud 07.05.2026).

Punamäe, O.-M. (2024). Võru lähistel valmis liitlaste vastuvõtuks mõeldud Reedo sõjaväelinnak. ERR. <https://www.err.ee/1609462981/voru-lahistel-valmis-liitlaste-vastuvotuks-moeldud-reedo-soj-avaelinnak> (viimati vaadatud 12.05.2026).

Püüa, G., Nurk, R., Sepp, T. (2016). Kastellist kindluseks: Kuressaare linnus-kindluse ehituslugu uute väliuuringute valguses. Kuressaare.

Raavik, J. (2024). Raadi vanale lennuväljale kerkib lennundusest inspireeritud elurajoon. Tartu Postimees. <https://tartu.postimees.ee/8122159/vaata-pilte-raadi-vanale-lennuvaljale-kerkib-lennundusest-inspireeritud-elurajoon> (viimati vaadatud 30.10.2025).

Rahandusministeerium. (2024). Riigi eelarvestrateegia 2025-2028. <https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2024-11/Riigi%20eelarvestrateegia%202025-2028.pdf>.

Rahvusarhiiv. (1934). ERA.T-6.3.1100. Virumaal Jõhvi ja Illuka valdades riigistatud Konju, Sompa, Ohakvere, Kurna ja Illuka mõisade maadest eraldatud Kurtina õppevälja plaan.

Raukas, A. (1999). Endise Nõukogude Liidu sõjaväe jääkreostus ja selle likvideerimine. Tallinn.

Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus. (i.a.). Taristu ja riigivara. Harjutusväljad. <https://www.kaitseinvesteeringud.ee/taristu/harjutusvaljad/> (viimati vaadatud 13.05.2026).

Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus. (2022). Alustatakse Soodla harjutusvälja riigi eriplaneeringu koostamist koos keskkonnamõju strateegilise hindamisega. <https://www.kaitseinvesteeringud.ee/alustatakse-soodla-harjutusvalja-riigi-eriplaneeringu-koo-stamist-koos-keskkonnamoju-strateegilise-hindamisega/> (viimati vaadatud 14.05.2026).

Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus. (2025). Kaitsetööstuspark. <https://www.kaitseinvesteeringud.ee/kaitsetoostuspark/> (viimati vaadatud 15.05.2026)

Riigikaitse Edendamise Sihtasutus. (i.a.). Endiste Nõukogude relvajõudude territooriumid. https://web.archive.org/web/20170808194231/http://riigikaitse.lehed.ee/wp-content/uploads/2012/12/baasid_1.pdf (viimati vaadatud 31.03.2026).

Riigipiiri seadus. Vastu võetud 30.06.1994, RT I 1994, 54, 902. Viimane redaktsioon RT I, 07.06.2024, 14.

Russow, E. (2019). Tallinn 800: kindel linn ehk kuidas tekkis Tallinna linnamüür? Postimees. <https://teadus.postimees.ee/6707651/tallinn-800-kindel-linn-ehk-kuidas-tekkis-tallinna-linna-muur> (viimati vaadatud 08.05.2026).

Salo, U. (2005). Eesti kaitseväge valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Sepp, M., Pae, T. (2022). Sõjategevuse jäljed maastikul: mürsuaukudest võimsate rajatisteni. *Eesti Loodus*, 9, 32–36.

Tapa Muuseum. (i.a.). Sõjaväelennuväli. <https://tapamuuseum.ee/ajalugu/sojavaelennuväli/> (viimati vaadatud 05.05.2026).

Tarang, L. (i.a.). Pärandkultuuri mõistest ja jäädvustamisest. RMK. <https://web.archive.org/web/20250125022804/https://rmk.ee/metsa-majandamine/parandkultuur/lisalugemist/parandkultuuri-moistest-ja-jaadvustamisest> (viimati vaadatud 12.05.2026).

The National Archives. (i.a.). German occupation of the Rhineland. <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/german-occupation/> (viimati vaadatud 10.05.2026).

Treufeldt, R. (2014). Peeter Suure sadam, uus sõjasadam Tallinnas. Muinsuskaitse aastaraamat 2014. Tallinn, 102–108.

Treufeldt, R. (2019). Kalaranna fort ehk hilisem “Patarei” vangla. Tallinn.

Tähiste, A., Mõniste, M. (2025). Eesti Sõjaajaloo Teejuhi veebileht. <https://teejuht.esap.ee> (viimati vaadatud 19.05.2026).

Varu, V. (1995) Unpublished statistics about military bases, Estonian Ministry of Defence, Tallinn. Viidatud Jauhiainen, J, 1997 kaudu.

Woodward, R. (2016). Military geography. In Richardson, D., Castree, N., Goodchild, M. F., Kobayashi, A., Liu, W., & Marston, R. A. (Eds.). International encyclopedia of geography: People, the Earth, environment and technology. Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0280>.

Õun, M., Pärn, J. (2022). Paldiski Külma sõja rindel. <https://teejuht.esap.ee/pohja-eesi/paldiski/> (viimati vaadatud 13.05.2026).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mattias Maidla,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Eesti militaaralad ja remilitariseerimine”, mille juhendaja on Taavi Pae, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mattias Maidla

20.05.2026